

КУЛЬТУРАЗНАЎСТВА

Юрый Лабынцаў
РАН, Масква

Ларыса Шчавінская
РАН, Масква

Народныя паралітургічныя выданні Гродзенскай праваслаўнай епархіі пачатку ХХ стагоддзя*

Створаная ў 1900 годзе Гродзенская праваслаўная епархія, якая мела межы з праваслаўнымі епархіямі: на захадзе з Варшаўска-Холмскай, на паўночным-усходзе – з Літоўскай, на ўсходзе – з Мінскай, на поўдні – з Валынскай, займала велізарную тэрыторыю, населеную пераважна праваслаўнымі, якія знаходзіліся ў значнай сваёй частцы ў цесных зносінах з мясцовым каталіцкім насельніцтвам, роднай мовай якога была беларуская. Стварэнне праваслаўнай Гродзенскай епархіі на ўсходзе ХІХ стагоддзя супала з сур’ёзнымі зменамі ў духоўным жыцці мясцовага насельніцтва, якія сталі асабліва відавочнымі ў 1905 годзе. Не толькі рознага роду рэвалюцыйна-дэмакратычныя ідэі і дзеянні, але і рэлігійныя калізіі, якія прывялі да з’яўлення царскага ўказа «Об укреплении начал веротерпимости» 17 красавіка 1905 г., бясспрэчна сведчылі аб разбурэнні традыцыйных пачаткаў. Сельскія святары, які жыў на поўдні Гродзенскага павета, яшчэ раней улавіў гэты распачаты працэс і напісаў пра яго ў царкоўным летапісе, адзначаючы, што, калі старэйшае пакаленне яго прыхаджан вядзе *жизнь истинно христианскую*, то *молодой народ пошел ходить в воле сердец своих*, пры гэтым вакол укараняецца *практичный атеизм, подваченный фабричным людом... нет Бога и ничего не надобно*¹.

* Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Расійскага гуманітарнага навуковага фонду (праект № 15-04-00238 «Всему православному миру: поэтическое наследие Хрисанфа Саковича (исследование и публикации)»).

¹ *Электронны экспедыцыйны архіў праекта, Царкоўныя летапісы ХІХ – пачатку ХХ стст.*

Яшчэ больш глыбокую і ўсеабдымную ацэнку таго, што адбывалася, даў выдатны багаслоў і царкоўны публіцыст епіскап Гродзенскі і Брэсцкі Ніканор (Каменскі): *В настоящее время идет проверка всякого рода принципов, которыми живет человечество*². А ў адказ на прыняцце ўказа аб верацярпімасці ён з велізарнай унутранай пакутай усклікаў:

Объявлена широкая до беспредельности веротерпимость, т.е. обязанность терпеливо относиться ко всяким отступникам от веры, как имеющим право перехода даже в другое верование. Таким образом, тот, кто должен терпеть, должен терпеть беспредельно, ибо если предоставлено всякому право перехода в другое вероисповедание, то как же не потерпеть то или другое малое отступление, особенно в обрядах, ибо всякому понятно, что лучше допустить и перенести малое отступление, нежели полное оставление исповедуемой нами веры, совершенный уход от нас в иную веру! Поистине, должна быть великая веротерпимость, т.е. снисхождение ко всяким малым отступлениям, чтобы спасти от полного отступления. Но сносно ли это, стерпимо ли это для людей горячей, искренней веры? Конечно, тяжело! Но как же быть иначе, если всякая даже малейшая попытка стеснять свободу веры может повести к полному отступлению от веры нашей в другую? Другого исхода нет, как терпеть, терпеть много, долго, бесконечно³.

Разам з тым, найскладанейшы перыяд гэты стаў і часам вельмі канкрэтных дзеянняў праваслаўнай супольнасці, накіраваных на ўзмацненне сваёй унутранай і знешняй духоўнай місіі. Яшчэ да красавіцкага ўказа па ініцыятыве епіскапа Ніканора ва ўсіх кутках Гродзенскай епархіі праходзяць сходы святароў, якія выпрацоўваюць адзіную праграму дзеянняў. У ёй адзначалася, што *водворение... правды при помощи насилия не только не улучшит жизни, но сеет вражду, возбуждает и порождает зверства и ведет к анархии, а следовательно и окончательной гибели той правды, из-за водворения которой начаты волнения*⁴. Прапаноўвалася разам з мноствам іншых мер в протывовес подпольным брошюрам и прокламациям распространять среди паствы непосредственно и чрез братства и попечительства краткие поучения и брошюры, излагающие православный взгляд

² Е. Н., *Народность и космополитизм*, “Гродненские епархиальные ведомости” (далее “ГрЕВ”) 1905, № 13, с. 385.

³ Ніканор, епіскап, *Веротерпимость и вытекающие из нее пастырские отношения*, “ГрЕВ” 1905, № 20–21, с. 573.

⁴ “ГрЕВ” 1905, № 16–17, с. 471.

на возможное улучшение человеческой жизни лишь при одном условии – исповедании Христова учения⁵.

У 1900 годзе толькі што прызначаны епархіяльным назіральнікам царкоўных школ Гродзенскай епархіі святар Іаан Карчынскі, пераведзены ў Гродна з Кіеўскай епархіі, вылучае думку аб падрыхтоўцы да выдання ўласнага праваслаўнага богагласніка. Паспяхова выкарыстоўваючы ў школьнай практыцы ўжо існаваўшыя да таго часу праваслаўныя богагласнікі розных выданняў, ён прапануе *возможно широкое распространение среди населения “Богогласников”, дзеля чаго жэлательно составление особого “Богогласника”... и издание такого “Богогласника” на средства Гродненского Епар. [хіяльнаго] Учыл. [шцнога] Совета*. У канцы 1901 годзе Савет выносіць рашэнне па гэтым пытанні і стварае для яго рэалізацыі спецыяльную камісію, што і зацвярджаецца гродзенскім архіярэем Прэасвяшчэнным Іаакімам 30 снежня таго ж года: *С целью возможно широкого распространения среди населения Богогласников избрана комиссия под председательством о. протоиерея Николая Диковского, из членов... священника И. Корчинского, священника о. Петра Дедевича, священника о. Андрея Шпаковского и члена Совета П.Е. Добычина для составления особого “Богогласника” из песнопений, вошедших в Богогласники Холмский, Почаевский и другие и издание такого “Богогласника” на средства Гродненского Епархиального Училищного Совета*⁶. Асноўным практычным выканаўцам ўсёй гэтай працы па складанні стаў яе галоўны ініцыятар а. Іаан Карчынскі. Пра яго і яго дзейнасць на літаратурна-асветніцкай ніве мы ўжо неаднаразова пісалі⁷. З ранняга дзяцінства добра знаёмы з сялянскім побытам і рэлігійнымі запытамі простага народа, а. Іаан досыць хутка скончыў складанне ў Гродне свайго праваслаўнага богагласніка. Ужо к зіме 1902 г. ён паведамляў: *В настоящем 1902 году к ряду сборников православных духовных песен присоединится еще и новый сборник – “Гродненский Богогласник”, которым должна обзавестись каждая православная школа и семья в Гродненской губернии*⁸.

⁵ Тамсама, с. 472.

⁶ Из журнальных постановлений Гродненского Епархиального Училищного Совета от 17 декабря 1901 г. за № 38, “ГрЕВ” 1902, № 6, с. 51.

⁷ Л. Л. Шавинская, Ю. А. Лабынцев, *Гродненский протоиерей Иоанн Корчинский – составитель народных изданий*, [в:] *Здабыткі*, Мінск 2009, Вып. 11, с. 140–152.

⁸ И. Корчинский, священник, *Краткий исторический очерк православия в пределах нынешней Гродненской губернии и житие св. преподобномученика Афанасия (Филипповича)*, “ГрЕВ” 1902, № 49, с. 425.

«Гродненский богогласник» друкаваўся ў губернскай друкарні ў Гродне ў канцы 1902 г. пасля атрымання цэнзурнага дазволу ў Санкт-Пецярбургу 11 кастрычніка таго ж года, пра які згадана на абароце тытульнага ліста выдадзенай кнігі⁹. Яна змяшчае больш за 130 старонак і складаецца з трох асноўных частак: гістарычнага нарысу праваслаўя на тэрыторыі Гродзенскай губерні, кароткага жыцця св. Афанасія Брэскага і падборкі паралітургічных песналенняў з нотамі. Аўтар нарыса і жыццярыса Іаан Карчынскі, што пазначана адпаведным подпісам у кнізе, ён жа агульны яе укладальнік, уключаючы апошнюю частку, якая налічвае 41 спеў. Калі выключыць з ліку гэтых спеваў шэсць першых гімнаў, якіяносяць афіцыйны характар і лічыць толькі творы часткі «Духовные песни» (с. 13–51), то мы ўбачым, што амаль чацвёртую іх частку складаюць вершаваныя творы св. Хрысанфа Саковіча, якім папярэдняе «Молитва» з вядомымі радкамі М. Ю. Лермантава «В минуту жизни трудную...». Не падлягае сумневу, што падобны выбар складальніка быў невыпадковы. Дакументальныя матэрыялы з розных крыніц, сабраных намі, сведчаць, па-першае, аб значнай на той момант папулярнасці у самых шырокіх праваслаўных колах твораў а. Хрысанфа, па-другое, аб разуменні найбольш дальнабачнымі духоўнымі асобамі іх значнай каштоўнасці для народа. Менавіта гэты і пацвердзілася цалкам у далейшым, у тым ліку на прасторы былой Гродзенскай епархіі.

Як асоба блізка звязаная з патрэбамі мясцовых праваслаўных школ усіх фарматаў, Іаан Карчынскі ў першую чаргу імкнуўся даць у рукі іх выкладчыкаў універсальны кніжны дапаможнік, які б меў і цалкам самастойны пазавучэбны характар. Цяпер мы можам сказаць, што «Гродненский богогласник» стаў адной з самых папулярных на той момант кніг у тутэйшым праваслаўным крузе і яго з'яўленне і поспех у значнай ступені вызначылі і інтэнсіўнасць распаўсюджвання шэрагу твораў Хрысанфа Саковіча ў народзе аж да нашых дзён. Так, несумненна, што і гэтая кніга стала адной з галоўных крыніц для папулярнага перапісчы, у тым ліку для масавай перапіскі, што не спыняецца і па гэты дзень, такіх выдатных твораў Саковіча, як, напрыклад, «Песнь Заступнице усердной Богоматери», «Песнь за упокой душ усопших людей», «Песнь на Светлое Воскресение Христово» і іншых.

⁹ *Гродненский богогласник. Собрание гимнов и набожных песнопений с присовокуплением краткого исторического очерка православия в пределах нынешней Гродненской губернии и житие св. преподобно-мученика Афанасия (Филипповича)*. Гродна 1903, [6], 74, 51 с.

«Гродненский богогласник» 1903 г. каштаваў усяго толькі 20 капеек і адразу ж разышоўся па рознага роду прываслаўных бібліятэках, перш за ўсё песна звязаных са школьнай справай. Старонкі царкоўнай прэсы тых гадоў запоўнены паведамленнямі пра гэта. Пospех свайго выдання адзначаў і сам Іаан Карчынскі, які зрабіў шмат для папулярызачы падобнага тыпу зборніка яшчэ да яго выдання ў Гродне¹⁰. Пры гэтым, падрыхтоўваючы свой богагласнік да друку, а. Іаан імкнуўся выкарыстоўваць разнастайныя мясцовыя матэрыялы, да збору якіх прыцягваліся ў тым ліку *учителя церковного пения*, камандзіраваныя ў Кобрынскі і Бельскі паветы *для обучения детей в школах церковному пению и для устройства церковных хоров*, якім было *поручено во время своих поездок... собрать и записать местные набожные напевы народных песен и... представить их на рассмотрение в епархиальный училищный совет*¹¹.

Велізарная роля ў распаўсюджванні зместа паралітургічнай часткі «Гродненскага богогласніка» адразу ж адводзілася Карчынскім парафіяльным псаломшчыкам, і такі разлік цалкам апраўдаўся. Адзін з іх, будучы вядомы святар Мікалай Крэйдзіч, аўтар мноства лірычных і духоўна-павучальных вершаў, прысвяціў выхаду ў свет гэтага богагласніка эсэ-рэцэнзію пад назвай «Отрадный факт», у якой ён пісаў, што

появление богогласника среди народа стало светлым лучом в его жизни и дало возможность крестьянину на свободе ли, дома – везде и всегда в звучных умильных песнях просить, благодарить и прославлять своего Творца и Промыслителя, славить Пречистую Матерь Божию и св. угодников... Недавно сравнительно богогласник получил широкое распространение, а сколько разных набожных песен поет уже наша деревенская молодежь... Благодетельное влияние богогласника на нравственность неоспоримо. К заслугам богогласника нужно отнести еще и то, что благодаря ему в местностях со смешанным католическим населением мало по малу начинают выходить из моды польские песни из “выборок” и “кантичек”...¹².

¹⁰ И. Коржинский, священник, *Отчет Епархиального Наблюдателя о состоянии школ церковно-приходских и школ грамоты Гродненской епархии... за 1901–1902 й учебный год*, “ГрЕВ” 1903, № 24, с. 262; Ён жа, *Отчет Епархиального Наблюдателя о состоянии школ церковно-приходских и школ грамоты Гродненской губернии... за 1901–1902 й учебный год*, “ГрЕВ” 1903, № 26, с. 284.

¹¹ *Из журнальных постановлений Гродненского Епархиального Училищного Совета...*, “ГрЕВ” 1903, № 42, с. 449.

¹² Н. Крейдич, *Отрадный факт*, “ГрЕВ” 1904, № 3, с. 65–66.

З самага пачатку свайго служэння ў Гродне Карчынскі надаваў вялікую ўвагу навучанню ў школах спеву, адным з найважнейшых сродкаў якога сталі богагласнікі і з часам у асноўным складзены ім «Гродненский богогласник». Яго асобнікі меліся практычна ва ўсіх парафіяльных і царкоўна-школьных бібліятэках епархіі, у многіх дамах прычта і нават у сем'ях простых вернікаў. Тады ж пачалася і масавая перапіска асобных фрагментаў «Гродненского богогласника» і, як сведчаць нашы дадзеныя, у ліку самых тыражыруемых апынуліся творы Хрысанфа Саковіча, асабліва ўпадабаныя народам, сярод якіх, напрыклад, «Песнь Заступнице усердной Богоматери»¹³:

Заступнице усердная,
 Марие милосердная!
 О, Мати Бога Вышнего,
 Христа – Царя Всевышнего!
 Ты молишь Сына Твоего,
 Владыку – Спаса нашего!
 О всех к Тебе взывающих,
 Под кров Твой прибегающих.
 Усердно молишь Ты Творца,
 Благого Бога и Отца,
 Чтоб за Твое моление
 Всем даровал спасение.
 О, Госпоже, благая Мать!
 Подай Твою нам благодать
 Святого заступления
 И в скорби утешения.
 Владычице небесная!
 Невесто невестная!
 Подай в бедах терпение,
 В болезнях исцеление.
 Душ наших все убожество,
 Грехов пороков множество
 Покрый Твоей любовью,
 Омьй Христовой кровию.
 Пред образом святым Твоим
 Молитвенно мы предстоим

¹³ Гэты верш упершыню быў апублікаваны ў: *Духовные песнопения священника Хрисанфа Саковича*, Почаев 1886, с. 75–78; Ён быў надрукаваны таксама і асобна ў выглядзе насценнага друкаванага ліста вядомай друкарняй адэскага выдаўца Я. І. Фясенка (падрабязней гл.: Л. Л. Шавинская, *Два настенных листа типографии Е.И. Фесенко с произведениями Хрисанфа Саковича*, [у:] *Глобалізація/европеізація і развіток нацыянальных слов'янскіх культур / Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі до Дня слов'янскай пісьменнасці та культуры (Київ, 24 травня 2016 р., Київ 2016, с. 412–415)*).

С душами умиленными,
 С сердцами сокрушенными
 Взираем мы на образ Твой,
 И плачем горько пред тобой
 Царицей милости – щедрот,
 Родною Матерью сирот.
 О, Дево благодатная!
 Надеждо невозвратная!
 Во дни напастей, бед, скорбей,
 Предстань Покровом для людей,
 На Крест Христов взирающих,
 Христа изображающих
 С усердием в своих душах,
 С любовью в своих сердцах,
 Крестом Христовым всякий час
 Владычице, спасай всех нас:
 От вражьих пагубных сетей
 И от безбожных – злых людей.
 Неверных верой просвети,
 Заблудших к Богу обрати,
 Жестокосердых умягчай,
 Злодеев тайных обличай.
 Невинных защити в суде,
 Несчастливым помоги в беде,
 Утехой будь изгнанникам,
 Всем узникам и странникам.
 Простых людей благослови,
 И дай им чувство любви
 К духовному учению,
 К святому просвещению.
 Всех нас, Царице, просвещай,
 Всех, Богородице, спасай:
 Ты всем Божественный покров
 Твоим детям от злых врагов!

Па «Гродненскому богогласнику» нават навучалі песняспевам ў школах грамаце¹⁴ і праводзілі рэлігійна-маральныя чытанні¹⁵. Яго актыўна прапагандавалі такія выдатныя святары епархіі, як протаіерэй Яраслаў Брэні, які ўладкаваў у сваім прыходзе пяць царкоўна-прыходскіх школ і тры школы граматы¹⁶, а таксама шматлікія

¹⁴ “ГрЕВ” 1913, № 48–49, с. 585.

¹⁵ Н. Аносов, священник, *Общепародное церковное пение и миссия*, “ГрЕВ” 1914, № 13–14, с. 168.

¹⁶ Н. Н., *Протоиерей Ярослав Брени*, “ГрЕВ” 1908, № 8, с. 49–54; № 9, с. 57–62.

праваслаўныя брацтвы, у тым ліку сельскія. Напрыклад, Пасынкоўскае Свята-Прадпечынскае брацтва, якое да таго ж валодала незвычайна багатай бібліятэкай, у якую *разных кніг царковна-історычнага характара до семи пудов* ахвяраваў яго ганаровы член знакаміты протаіерэй Іаан Катовіч, ідэйны натхняльнік стварэння праваслаўнага богагласніка¹⁷. У рэшце рэшт «Гродненский богогласник» стаў выконваць вельмі нечаканую функцыю крыніцы-стымула навучання грамаце наогул, калі праз яго спевы ў навучальны працэс уключаліся нават нясмелыя маладыя сельскія дзяўчаты¹⁸.

Прызначаны ў самым пачатку 1905 г. ключаром кафедральнага сабора і старшынёй Гродзенскага епархіяльнага вучылішчнага савета протаіерэй Іаан Карчынскі працягнуў распрацоўку і ажыццяўленне сваёй праграмы падрыхтоўкі і выпуску новых народных выданняў, якая ў гэтак нестабільных знешне- і ўнутрыпалітычных умовах аказалася вельмі паспяховай. Так, у самых кароткія тэрміны яму ўдалося скласці і выдаць арыгінальны народны «Молитвослов», надрукаваны ў Гродне ў пачатку 1906 г. і які каштаваў усяго толькі 12 капеек. Несумненным поспехам складальніка стала ўключэнне ў склад «Молитвослова» чатырох хромалітаграфій па малюнках такіх вядомых мастакоў, як В.М. Васняцоў («Кіева-Уладзімірская Маці Божая») і Ф.А. Бруні («Маленне аб чашы»), якія ў тым ці іншым выглядзе зберагаюцца сярод праваслаўных і па гэты дзень, часцей ужо як асобны іконны вобраз, наклеплены на картонную або драўляную аснову. Усе гэтыя хромалітаграфіі былі вырабленыя вядомай адэскай друкарскай фірмай Я.І. Фясенка, выхадца з чарнігаўскай сялянскай сям'і, з якім Іаан Карчынскі хутка наладзіў дзелавыя сувязі¹⁹. «Молитвослов» гэты, на думку епархіяльнага выдавочцы, – *одно из самых полезных для народа изданий Гродненского Епархиального Училищного Совета. Ён задавальняе насущную духовную нужду простого грамотного люда і надрукаваны менавіта для простого народа, сярод якога распаўсюджваецца ўспешна; крестьяне, особенно бывшие школьники,*

¹⁷ *Годовой отчет Пасынковского Св. Предтеченского Братства Бельского уезда, "ГрЕВ" 1910, № 16–17, с. 250.*

¹⁸ Н. Перэвой, *Залатая кніга пра вёску Кнаразы, "Бельскі гостінец" 1998, № 3, с. 25.*

¹⁹ Ю. А. Лабынцев, *Вслед за давней киевской традицией: листовые издания типографии Е. И. Фесенко, [в:] Глобалізацыя/европеізацыя і развіток нацыянальных слов'янскіх культур / Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі до Дня слов'янскай пісьменнасці та культуры (Київ, 24 травня 2016 р.), Київ 2016, с. 384–386.*

приобретают его с большой охотой²⁰. Узмацніўшаяся ў канцы 1906 – пачатку 1907 гг. унутрыдзяржаўнае «бязладдзе», калі ў Гродна нават вымушаныя былі часова спыніць сваю працу ўсе друкарні, у тым ліку і губернская²¹, не перашкодзіла Іаану Карчынскаму падрыхтаваць і надрукаваць новае дапоўненае, павялічанае па аб’ёме амаль у тры разы, выданне свайго народнага «Молитвослова». У якасці асобнага дадатка ў гэтым, убачыўшым свет летам 1907 г., «Молитвослове» была змешчана спецыяльная памятка «Самое необходимое наставление о вере христианской», што паспяхова выпускалася і ў якасці самастойнай брашуры, якая каштавала ўсяго дзве з паловай капейкі²². У другім выданні гродзенскага народнага «Молитвослова» было ўжо шэсць хромалітаграфій фірмы Я.І. Фясенка, у тым ліку малюнак прападобнага Серафіма Сароўскага, як ён маліўся на камені. Сам «Молитвослов» 1907 г. быў у тры разы аб’ёмней свайго папярэдніка, у тым ліку за кошт пашырэння часткі «Песни духовные», якая налічвае больш за дваццаць старонак. А вось кошт новага выдання гродзенскага народнага «Молитвослова» ўзрос нязначна, усяго на шэсць капеек, што цалкам адпавядала прынятай у епархii ўстаноўцы на масавы царкоўна-асветніцкі характар выдавецкай дзейнасці, прадукцыя якой часта раздавалася вернікам бясплатна.

Відавочны поспех усіх гэтых і іншых народных выданняў пад грыфам Гродзенскага епархіяльнага вучылішчнага савета, ініцыяваных першапачаткова ў асноўным Іаанам Карчынскім, заахвоціў і іншых святароў прапаноўваць, напрыклад, выпуск іншага *асобнага зборніка песнопений и молитвословий на разные случаи жизни крестьянина*, нешта ў родзе своеасаблівага народнага трэбніка. На з’ездзе святарства Гродзенскай епархii 24–27 лістапада 1908 года з гэтай нагоды быў зроблены грунтоўны даклад, адбылося шырокае абмеркаванне ідэі такога выдання, была выпрацавана адмысловая пастанова, зацверджаная архірэем епіскапам Міхаілам (Ермаковым):

Признавая не только пользу, но и необходимость издания подобного сборника, просить издательскую комиссию при Училищном Совете принять на себя труд, издать таковой сборник для народа. Когда сборник этот будет издан, то священники обязаны научить прихожан пользоваться этим сборником, а псаломщики научить народ петь песнопения, заключающиеся

²⁰ В. В. Ч., «Молитвослов», издание Гродненского Епархиального Училищного Совета, «ГрЕВ» 1906, № 15, с. 43.

²¹ От редакции, «ГрЕВ» 1906, № 45–52, с. 1201.

²² Новое издание «Молитвослова», «ГрЕВ» 1907, № 34, с. 318.

в сборнике. В виду существующих в некоторых приходах (напр. Мотоле) прекрасных напевов, псалмов и не записанных песнопений, просить регента Архиерейского хора, как инспектора хоров Гродненской губернии, немедленно приступить к собранию их и переложению на ноты, дабы со смертию хранящих их старцев они не исчезли, а приходское духовенство содействовать регенту Архиерейского хора указанием мест, где такого рода напевы хранятся²³.

У ходзе сваёй выдавецкай дзейнасці Гродзенскі епархіяльны вучылішчны савет за некалькі гадоў набыў значны вопыт, які дазволіў, у прыватнасці, яго кіраўніку з вялікай дакладнасцю вызначыць і збольшага вырашыць праблемы тых ці іншых чытацкіх пераваг велізарных мас сялянства, з улікам, натуральна, галоўнай задачы – іх рэлігійнай асветы. Не ўсе з выпушчаных Саветаў выданняў хутка распаўсюджваліся, асабліва наглядна гэта стала відавочным пачынаючы з 1905 г., калі ў друку адразу ж з’явілася каля 20 розных брашур, значная частка якіх была напісаная епіскапам Ніканорам (Каменскім). Яго выдатная царкоўная публіцыстыка, больш за ўсе разлічаная на адукаванага чытача, не гэтак востра ўспрымалася простым народам. Вельмі вядомая да таго часу спрэчка «Што чытаць народу?» у сферы рэлігійнай аказалася спецыфічна куды больш ускладнёнай, чым на прасторы свецкага жыцця. Іаан Карчынскі, напрыклад, не меў магчымасці палемізаваць з іерархамі аб спосабах, метадах, стылі і змесце праваслаўных народных выданняў. Маючы той ці іншы погляд на прадмет, ён дзейнічаў, так сказаць, з аглядкай на дадзеную акалічнасць, г.зн. прапаноўваў практычнае рашэнне праблемы, імкнучыся публічна не пазначаць сутнасць яе вастрыні. Так з’явіліся два выданні гродзенскіх народных «Молитвословов» 1906 і 1907 гг., адразу ж упадабаныя простым чытачом.

Іншая справа, даволі шматлікія брашуры-пропаганды епіскапа Ніканора, якія носяць дыскусійнае адценне. У пачатку адной з іх пад назвай «Богатство и бедность», надрукаванай ў 1905 г. Гродзенскім епархіяльным вучылішчным саветам, гаворыцца:

Рабочий вопрос, так широко и глубоко волнующий ныне русское общество, несомненно слагается из множества элементов, почему и к разрешению его придумываются разные способы, преимущественно практического характера, насколько практическое дело и деятели входят в этот животрепещущий вопрос. Но по существу сюда входят и такие элементы, которые присущи человеческой жизни искони веков, а именно вопросы моральные

²³ Журнал № 40, состоявшийся 26 ноября 1908 года, «ГрЕВ» 1909, № 9, с. 70–72.

и религиозно-нравственные, отсутствие которых поражает многих полною смущенностию. Можно даже думать, что эти беспринципные люди служат преимущественными элементами опасного брожения умов. Желая дать изображение этих нравственных устоев, необходимых в твердой постановке рабочего вопроса, мы даем необходимые для сего очерка учения о богатстве и бедности и как бы дальнейшее раскрытие того же учения: о несостоятельности учения о равенстве и коммунизме²⁴.

Натуральна, наўрад ці хто і цяпер будзе свярджаць, што падобныя словы маглі быць зразумелыя тагачаснаму простаму люду, за выключэннем, напрыклад, такой, здавалася б, зразумелай усім дэфініцыі як багацце: *Самое истинное богатство есть то, которое является естественным последствием постоянного и правильного труда, который необходимо ведет к накоплению всяких предметов собственности, тогда как бездельность ведет ко всякого рода бедности и нищете, так что глупому и ленивому часто не помогает и наследственное богатство, почему богатство и бедность очень переходчивы. Нередко бывает, что рожденный в бедности умирает в богатстве, а рожденный в богатстве погребается как нищий*²⁵. І ўжо зусім ніяк не быў разлічаны на прастонародное ўспрыманне гэст брашуры епіскапа Ніканора «Народность и космополитизм», раней апублікаваны ў «Гродненских епархиальных ведомостях»²⁶ і затым летам таго ж 1905 г. выпушчаны ў Гродне ў выглядзе масавага асобнага выдання, якое каштавала пяць капеек. У ім гродзенскі архірэй прыводзіў, напрыклад, такое сваё меркаванне:

Религия народа, будучи воспринятою духом народа, отражает в себе все его высшие особенности духа и хранительницею его как лучших свойств и достоинств, закрепляет их в народность, придавая и всей народности особенную доблесть и освящение. Все типическое в быте народа тесно связывается с религиозными представлениями, все получает устойчивость, долговечность, и, передаваясь из поколения в поколение, как священный завет старины, образует народный характер, отражающийся в его сказаниях, думах, стремлениях, поэзии и литературе. Вот почему ничем так не дорожит народ, как теми особенностями своей жизни, которые запечатлены его верованиями, с которыми неразрывны и все светлые надежды как отдельных лиц, так и всего народа. Подобно тому, как нравственная личность каждого отдельного человека постепенно органически вырастает из его внутреннего существа, заключающего в себе зачатки индивидуального образования, так точно и народности создаются не внезапно,

²⁴ Е. Н., *Богатство и бедность*, «ГрЕВ» 1905, с. 2.

²⁵ Тамсама, с. 3–4.

²⁶ Е. Н., *Народность и космополитизм...*, с. 385–386.

но последовательно возникают из тех первоначальных взаимных отношений между людьми этого народа, непосредственно определяясь природою, порядками, в силу которых всякий отдельный человек становится сыном народа, не по внезапному своему решению, а по непреодолимому определению жизни, направляющей всех и каждого к общенародным чувствам, постепенно сознаваемым и уясняемым в качестве народного самосознания, возбуждающего или дух народной гордости, или безропотного христианского спасительного терпения и надежд, которыми и живут лучшие мировые народности²⁷.

Не менш складаным для простага ўспрымання аказалася, хоць ужо не толькі па волі аўтара, і спецыяльнае, напісанае епіскапам Ніканорам з нагоды прыняцця 17 красавіка 1905 г. указа аб верацярпімасці «Слово к народу о веротерпимости», надрукаванае першапачаткова ў «Гродненских губернских ведомостях»²⁸, а затым тады ж у выглядзе асобнага, практычна бясплатнага, выдання Гродзенскага епархіяльнага вучылішчнага савета пад № 17.

Народныя выданні, падрыхтаваныя Іаанам Карчынскім, чакаў куды больш удзячны чытацкі лёс. Асабліва гэта датычыцца рознага роду паралітургічных зборнікаў або тых, якія ўтрымліваюць паралітургіку толькі часткова – «Молитвословам» 1906 і 1907 гг. Пасля вялікага поспеху апошніх а. Іаан складае новую кнігу – паралітургічны зборнік, названы ім «Гродненским сборником набожных песнопений». У ім ужо зусім няма нот, афармленне надзвычай простае – усяго толькі дзве чорна-белыя ілюстрацыі, у адрозненне ад яго выданняў гарадзенскіх «Молитвословов», змяшчаўшых некалькіх каляровых літаграфій, выкананых у знакамітай адэскай друкарні Е.І. Фясенка. Першае выданне гэтай вытанчанай, нягледзячы на прастату, 50-ці старонкавай кнігі пабачыла свет у Гродне вясной 1910 г.²⁹, затым практычна на працягу некалькіх наступных месяцаў яна перавыдавалася стэрэатыпна. Апошняя, чацвёртае, яе выданне выйшла ў 1911 г. На абароце тытульнага ліста гэтых зборнікаў паказана: «Печатать разрешено по резолюции Преосвященнейшего Михаила, Епископа Гродненского и Брестского от 29 марта 1910 г. за № 1062».

У рэдакцыйным водгуку «Гродненских епархиальных ведомостей» на выпуск гэтага зборніка гаварылася: *Книжка отличается вполне приличною внешностью и украшена двумя священными изображениями*

²⁷ Тамсама, с. 389-390.

²⁸ Е. Н., *Слово к народу о веротерпимости*, «ГрЕВ» 1905, № 22-23, с. 598-602.

²⁹ *Гродненский сборник набожных песнопений*, Гродна 1910, 49, 2 с.

нямі (*Коложская икона Божией Матери и Распятие*). Цена сборніка – толькі 5 копеек – небывало низкая... Едва лі выдацельская камісія покроець выручкаю расход по выдацню сборніка. Нет сумнення, камісіяй рукаводіла апрадзеленае намеренне – удешевіць аа издацне в пользу і утешенне месчнага грамаотнага люда³⁰. І на здзіўленне малы кошт кнігі, а галоўнае, умела падабраны склад паралітургічных твораў, забяспечылі ёй адразу ж незвычайную папулярнасць у беларускім сялянскім асяроддзі, з далейшым гэтак жа паспяховым распаўсюджваннем, у тым ліку сярод іншых праваслаўных народаў, перш за ўсе рускага і ўкраінскага. Неабходна адзначыць, што асобнікаў чатырох выдацняў гэтай кнігі захавалася да нашых дзён значна больш, чым асобнікаў усіх іншых паралітургічных зборнікаў, складзеных Іаанам Карчынскім. Аб гэтым сведчаць як нашы шматгадовыя экспедыцыйныя назіранні сярод насельніцтва на тэрыторыі Беларусі, Польшчы, Літвы, Украіны і Расіі, так і непасрэдная праца ў рознага роду бібліятэках і архівах – дзяржаўных, царкоўных і прыватных. На прасторы сучаснай Расіі, напрыклад, асобнікі гэтай кнігі трапілі ў перыяд Першай сусветнай вайны ў асноўным з гарадзенскімі бежанцамі, многія з якіх назаўсёды засталіся тут жыць. У цяперашняй Беларусі захавалася, па нашых назіраннях, усяго толькі некалькі моцна дэфектных экзэмпляраў гэтай кнігі розных выдацняў, якія знаходзяцца ў прыватных руках. Усяго ў яе складзе 39 твораў, з якіх абсалютная большасць надзвычай папулярная сярод праваслаўных да гэтага часу. Пры масавай перапісцы іх праваслаўнымі вернікамі на працягу цэлага стагоддзя ў якасці адной з асноўных крыніц выкарыстоўваецца «Гродненскіі сборнік набожных песнопеній» 1910–1911 гг. Гэта надрукаваныя ў ім: «Молитва Святому Духу», «Воскресная песнь первая», «Воскресная песнь вторая», «Молитва Деве Богородице», «Молитвенная песнь Спасителю», «Молитвенная песнь Кресту и страданиям Христовым», «Песни о святом Кресте», «Песнь на святое Рождество Христово первая», «Песнь на святое Рождество Христово вторая», «Песнь на святое Рождество Христово третья», «Песнь на Крещение Господне», «Песнь на святое Благовещение», «Песнь покаянная», «Песнь-молитва о спасении», «Песнь умиленная», «Песнь на погребение Христа Спасителя», «Песнь на Светлое Воскресение Христово первая», «Песнь на Светлое Воскресение Христово вторая», «Песнь на праздник Святой Троицы первая», «Песнь на праздник Святой Троицы

³⁰ *Новое издание Гродненского Епарх. Училищного Совета, "ГрЕВ" 1910, № 20–21, с. 312.*

вторая», «Молитвенная песнь Заступнице мира Марии Деве», «Молитва-песнь в день Покрова Божией Матери первая», «Молитва-песнь в день Покрова Божией Матери вторая», «Молитвенная песнь Пресвятой Богородице, Защитнице Русской земли», «Молитвенная песнь ко Пресвятой Деве Марии», «Песнь ко Пресвятой Богородице», «Песнь Святителю Христову Николаю», «Песнь о святом Афанасии Брестском», «Молитва матери-христианки о своем дитяти», «Песнь матери-христианки над колыбелью дитяти», «Песнь заупокойная первая», «Песнь заупокойная вторая (аллилуя)», «К Тебе, Царь неба и земли», «Коль славен наш Господь», «Пред образом Спасителя», «К чему скорбеть».

Іаан Карчынскі адбіраў усё самае лепшае, што да таго часу асабліва шанавалася ў простанародным праваслаўным асяроддзі, і таму яго зборнік аказаўся такім папулярным і быў адразу ж запатрабаваны. Сярод уключаных у склад «Гродненскага зборніка набожных песнопеній» аказалася вельмі шмат твораў святара Хрысанфа Саковіча, у манастве Хрыстафора, чаму спрыяла, вядома ж, не толькі вядомасць гэтага рэлігійнага вершапісца ў праваслаўных усіх саслоў’ях, але і асаблівае стаўленне да яго творчасці самога а. Іаана, так добра чуўшага асаблівы паэтычны і духоўны талент стваральніка народных паралітургічных гімнаў. Зрэшты, Карчынскі дазваляў сабе правіць яго тэксты, тым больш, што прадстаўлены яны былі ім у «Сборніке» 1910–1911 гг. без якой-небудзь згадкі пра іх аўтара. Напрыклад, а. Іаан значна перарабіў некаторыя радкі знакамітай «Песні над колыбелью хрысціянскага дзіцяці» Хрысанфа Саковіча. Так, канцоўка ў аўтарскім арыгінале наступная:

Но тогда, мой ангел милый!
Ты – печальный и унылый
Правду всю уразумеешь,
И душевно пожалеешь
О младенчестве бесценном
Безмятежном и блаженном,
И беды все, друг мой милый!
Кончатся едва с могилой³¹.

А ў гэксце гэтай «Песні» ў апрацоўцы Карчынскага, азагалоўленай ім ужо як «Песнь матери-христианки над колыбелью дитяти», далей прыведзеным намі цалкам, яна такая:

³¹ *Электронны архіў праекта, Прыжыццёвыя выданні твораў Хрысанфа Саковіча.*

Спи, дитя мое родное,
Милое и дорогое!
Спи, закрыв, малютка, глазки,
Я тебе с любовью сказки
Буду говорить святые,
Ангельские, не простые.
Слушай же, дитя родное,
Милое и дорогое!
Ты на Божий свет родилось
И в купели окрестилось;
Дух Святой к тебе явился
И в душе твоей вселился;
А благий Христос Спаситель
Повелел, чтоб твой Хранитель –
Ангел жил с твоей душою
И смотрел бы за тобою, –
От несчастий сохраняя,
Точно мать твоя родная.
Спи, дитя мое родное!
Ты теперь еще святое:
Ты недавно окрестилось
И грехом не осквернилось;
Ты пороку не причастно,
Но невинно и прекрасно.
Спи, дитя мое родное,
Милое и дорогое!
Ты теперь беды не знаешь,
Беззаботно почиваешь.
В колыбели, как проснешься,
Радостно ко всем смеешься,
Взором всех нас освещаешь,
И улыбкой утешаешь.
Любят все тебя, ласкают,
Обнимают и лобзают,
Но потом, дитя родное,
Милое и дорогое!
Как пройдут молодые лета,
Ты познаешь прелесть света,
Вступишь в жизненное море,
Испытаешь скорбь и горе.
Мир тогда коварный, лживый
И жестокий, жадный, льстивый
Соблазнит тебя грехами,
Омрачит тебя страстями!
О, тогда, мой ангел милый!
Ты печальный и унылый,

Вспомни мать твою родную,
 Вспомни песнь мою простую.
 И утешись ты в горе,
 К небу обратишь ты взоры.
 Спи, дитя мое родное,
 Божья милость будь с тобою!³²

Паспяховая дзейнасць Іаана Карчынскага ў Гродзенскай епархіі была неаднаразова адзначана. У падзячным адрасе яму калегі, у прыватнасці, адзначалі: *Своими литературными трудами вы положили начало издательской деятельности Гродненского Епархиального Училищного Совета. Останавливаясь вниманием на вашей церковно-просветительской деятельности, мы (...) утверждаем, что годы вашего руководства церковно-школьным делом в нашей епархии, в должности епархиального наблюдателя, оставили заметный след в истории развития народного просвещения Гродненской губернии*³³. Праз некалькі гадоў архіепіскап Гродзенскі і Брэсцкі Міхаіл (Ермакоў), адзначаючы заслугі протаіерэя Карчынскага, які з'яўляўся да таго часу і настояцелем галоўнага епархіяльнага сабору, скажа пра яго як пра выдатнага кіраўніка, які паставіў *церковно-школьное дело в Гродненской губ. на такую высоту, что Гродненская губ. занимает в этом отношении первое место*³⁴.

Перад самым пачаткам Першай сусветнай вайны Іаан Карчынскі скончыў складанне новага «Гродненскага богогласніка», над якім ён працаваў усе гэтыя гады. Яго друкаванне ў 1914 годзе ажыццяўляла тая ж Губернская друкарня ў Гродна³⁵. У адрозненне ад першага выдання 1903 года ў гэта новае ўвайшла дадатковая інфармацыя аб асьвячэнні «3 мая 1909 г. часовни-церкви на месте мученической кончины» св. Афанасія Брэсцкага (с. 62–64), а таксама асобны, які мае нават уласную пагінацыю раздзел «Духовные песнопения» без нот, які заканчаецца словамі «Конец и Богу слава» (с. 1–23 апошняя па-

³² Электронны архіў праекта. Рэцэпцыя твораў Хрысанфа Саковіча. Гарадзенскія друкаваныя выданні.

³³ “ГрЕВ” 1906, № 39–40, с. 1053–1054.

³⁴ “ГрЕВ” 1912, № 40–41, с. 410.

³⁵ Гродненский богогласник. Собрание гимнов и набожных песнопений с присовокуплением краткого исторического очерка православия в пределах нынешней Гродненской губернии и жития св. преподобно-мученика Афанасия (Филипповича). Издание Гродненского Епархиального Училищного Совета. Второе, Гродна: Губернская типография 1914, 64, 56, 23 с.

гінацыі). Па сутнасці, апошні раздзел меў ужо і цалкам самастойнае значэнне і быў трохі змененым аднаўленнем выданняў выпуску ў Гродна праваслаўных «набожных песнопений», якія атрымалі за некалькі гадоў перад тым велізарную папулярнасць. Выданні гэтага выпуску прызначаліся перш за ўсе для асоб, якія засвоілі пачаткі граматы, але не ведаюць ноты. Ва ўсіх раздзелах «Гродненскага богогласніка» 1914 г. налічваецца яшчэ больш твораў Хрысанфа Саковіча, прычым шэраг з іх быў аб'яднаны складальнікам у асаблівы цыкл «Песни о святом Кресте», змешчаны на яго старонках. Па гэты дзень менавіта ў гэтай рэдакцыі складальніка цыкл перапісваецца і ўзнаўляецца іншымі спосабамі ў многіх краінах, дзе жывуць праваслаўныя. Як падарунак ад складальніка «Гродненский богогласник» 1914 года трапляе ў асабістую імператарскую бібліятэку, калі ў лістападзе гэтага ж года Мікалай II прыбывае ў прыфрантавое Гродна, над якім, як пісаў Іаан Карчынскі, прасцёрты «Покров Царицы Небесной»³⁶. Эвакуацыя праваслаўных углыб Расійскай імперыі, якая пачалася летам 1915 г., самым прыкметным чынам паўплывала на распаўсюджванне «Гродненских богогласников» і іншых епархіяльных паралітургічных выданняў на велізарных тэрыторыях. Многія з бежанцаў, як Карчынскі, апынуліся ў Маскве, дзе па словах царкоўнага летапісца, яны арганізавалі асабліва ўпадабаныя карэннымі масквічамі царкоўныя хоры, якія выконвалі і спевы з «Гродненских богогласников»³⁷. Вельмі доўгі час удалечыні ад Гродна, у тым ліку і на маскоўскай зямлі, з гэтых гарадзенскіх паралітургічных выданняў перапісваліся тыя ці іншыя спевы і вершаваныя малітвы.

ЛІТАРАТУРА

- Аносов Н., священник, *Общенародное церковное пение и миссия*, “ГрЕВ” 1914, № 13–14.
- В. В. Ч., *«Молитвослов»*, издание Гродненского Епархиального Училищного Совета, “ГрЕВ” 1906, № 15.
- Годовой отчет Пасынковского Св. Предтеченского Братства Бельского уезда*, “ГрЕВ” 1910, № 16–17.

³⁶ И. Корчинский, протоиерей, *Покров Царицы Небесной над гор. Гродной*, “ГрЕВ” 1915, № 5–6, с. 119–121.

³⁷ Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавинская, *Православная литература белорусов современной Польши*, Москва 2000, с. 102.

“ГрЕВ” 1906, № 39–40.

“ГрЕВ” 1912, № 40–41.

*Гродненский богогласник. Собрание гимнов и набожных песнопений с при-
совокуплением краткого исторического очерка православия в преде-
лах нынешней Гродненской губернии и житие св. преподобно-муче-
ника Афанасия (Филипповича).* Гродна: Губернская типография 1903,
[6], 74, 51 с.

*Гродненский богогласник. Собрание гимнов и набожных песнопений с при-
совокуплением краткого исторического очерка православия в преде-
лах нынешней Гродненской губернии и жития св. преподобно-мученика
Афанасия (Филипповича).* Издание Гродненского Епархиального Учи-
лищного Совета. Второе, Гродна: Губернская типография 1914, 64,
56, 23 с.

Гродненский сборник набожных песнопений, Гродна: Губернская типогра-
фия 1910, 49, 2 с.

Е. Н., *Богатство и бедность,* “ГрЕВ” 1905.

Е. Н., *Народность и космополитизм,* “Гродненские епархиальные ведомости”
(далее “ГрЕВ”) 1905, № 13, № 16–17, № 20–21.

Е. Н., *Слово к народу о веротерпимости,* “ГрЕВ” 1905, № 22–23.

Журнал № 40, состоявшийся 26 ноября 1908 года, “ГрЕВ” 1909, № 9, с. 70–72.

*Из журнальных постановлений Гродненского Епархиального Училищного Со-
вета от 17 декабря 1901 г. за № 38,* “ГрЕВ” 1902, № 6.

Коржинский И., священник, *Краткий исторический очерк православия в пре-
делах нынешней Гродненской губернии и житие св. преподобномучени-
ка Афанасия (Филипповича),* “ГрЕВ” 1902, № 49.

Коржинский И., священник, *Отчет Епархиального Наблюдателя о состоя-
нии школ церковно-приходских и школ грамоты Гродненской епархии...
за 1901–1902 й учебный год,* “ГрЕВ” 1903, № 24, № 26.

Корчинский И., протоиерей, *Покров Царицы Небесной над гор. Гродной,*
“ГрЕВ” 1915, № 5–6.

Крейдич Н., *Отрадный факт,* “ГрЕВ” 1904, № 3.

Лабынцев Ю. А., *Вслед за давней киевской традицией: листовые издания
типографии Е. Лабынцев Ю. А., Щавинская Л. Л., Православная лите-
ратура белорусов современной Польши,* М. 2000.

И. Фесенко, [у:] *Глобалізація/европеїзація і розвиток національних слов'янсь-
ких культур / Матеріали Міжнародної наукової конференції до Дня
слов'янської писемності та культури (Київ, 24 травня 2016 р.),* Київ
2016, с. 384–386.

- Н. Н., *Протоиерей Ярослав Бренн*, “ГрЕВ” 1908, № 8, № 9.
- Никанор, епископ, *Веротерпимость и вытекающие из нее пастырские отношения*, “ГрЕВ” 1913, № 48–49.
- Новое издание Гродненского Епарх. Училищного Совета*, “ГрЕВ” 1910, № 20–21.
- Новое издание «Молитвослова»*, “ГрЕВ” 1907, № 34.
- От редакции*, “ГрЕВ” 1906, № 45–52.
- Перэвой Н., *Залатая кніга пра вёску Кнаразы*, “Бельскі гостінэць” 1998, № 3.
- Щавинская Л. Л., *Два настенных листа типографии Е. И. Фесенко с произведениями Хрисанфа Саковича*, [в:] *Глобалізація/европеїзація і розвиток національних слов'янських культур / Матеріали Міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності та культури. Київ, 24 травня 2016 р.*, Київ 2016, с. 412–415.
- Щавинская Л. Л., Лабынцев Ю. А., *Гродненский протоиерей Иоанн Корчинский – составитель народных изданий*, [у:] *Здабыткі. Мінск 2009*, Вып. 11, с. 140–152.
- Електронны архіў праекта, Прыжыццевыя выданні твораў Хрысанфа Саковіча.*
- Електронны архіў праекта. Рэцэнцыя твораў Хрысанфа Саковіча. Гарадзенскія друкаваныя выданні.*
- Електронны экспедыцыйны архіў праекта, Царкоўныя летапісы XIX – пачатку XX стст.*

STRESZCZENIE

NARODOWE WYDANIA PARALITURGICZNE EPARCHII GRODZIENSKIEJ
NA POCZĄTKU XX WIEKU

W artykule przedstawiono historię opublikowania zbiorów utworów paraliturgicznych – grodzieński „Molitvoslov” w 1906 r. i 1907 r., „Grodzenskiy boguglasnik” w 1903 r. i 1914 r., oraz „Grodzenskiy sbornik nabożnych pesnopeniy” w latach 1910–1911. Utwory bardzo dobrze znane w środowisku prawosławnym zostały zebrane przez archidiacona Ioanna Korczyńskiego, który uczynił wiele dla popularyzacji postaci Christanfa Sakowicza, jednego z najznamienitszych pisarzy-duchownych.

Słowa kluczowe: prawosławie, paraliturgiczny, Grodno, Ioann Korczyński, Christanf Sakowicz.

SUMMARY

EDITIONS OF FOLK PARALITURGIES OF GRODNO ORTHODOX EPARCHY
IN THE EARLY 20TH CENTURY

The article describes the history of the publication of collections of paraliturgies – Grodno “Molitvoslov” in 1906 and 1907, “Grodnenskiy Boguglasnik” in 1903 and 1914 and “Grodnenskiy sbornik nabozhnyh pesnopeniy” 1910–1911. These publications, very well known among the Orthodox society of the 20th century, were compiled by Archpriest Ioann Korchinskiy, who did his best to popularize one of the most remarkable priest-writers of the past – Hrisanf Sakovich.

Key words: Easter Orthodoxy, paraliturgy, Grodno, Ioann Korchinskiy, Hrisanf Sakovich.